

KODOLÁNYI GYULA
Jelenések és átváltozások
 Ágh István újabb verseiről

Egy régi mondás szerint: akit a halál közléről legyint meg, de végül megkímél, hosszú életű lesz. Bizonyára másnak is eszébe jutott már ez a mondás Ágh Istvánnal kapcsolatban. Hiszen az elmúlt évtizedben részletesen megírta sebesülésének történetét, az egyik leghitelesebbet az 1956-os forradalomról. Ott feküdt tizennyolc évesen a Kossuth Lajos tér szélén, a Rákóczi-szobor közeli munkásokban az október 25-i mérszárlásban, mellette, felette holtak és sebesültek. Még oda is lőttek a kivégzők a biztonság kedvéért egy sorozatot („a tank, a rőtcsillagos dög, mikor csövet rám fordította”) – és ő túlélte. Nem lőttek bele még egyet, amikor a mentők hordágyon mentették ki a térről. Nem lötték le a mentőseit sem (jóllehet feküdttem olyan mentősofőr mellett kórházban 1957 januárjában, egy civil bokatoréssal, akit szolgálat közben lőttek meg ott, akkor a téren).

Hogy még több mint hatvan évnyi életet kapott akkor Ágh István, nem tudhatta. Azt sem tudhatta, hogy költő, író lesz belőle. De valahol ott munkálhatott benne mindvégig az a bizonyosság, hogy meg kell érnie azt a napot, amikor mindezt elmondhatja, leírhatja. Sok más fontos emlékünknél is tanúságtévőként. Valahol mélyen, szavak nélkül, talán kérte is ezt a láthatatlan hatalmaktól. Azon a délelőttön a Kossuth Lajos téren nemcsak annyi történt, hogy egy tizennyolc éves diák megmenekült a biztos haláltól, hanem az, hogy körülötte a kilencszáz fegyvertelen polgári halottal és ki tudja, mennyi jajgató, vérző sebesülttel ez a fiú a modern magyar történelem egyik jelképekkel is legterhesebb tragédiáját élte át, elegendő útravalóval a léleknek egy egész, hosszan tépelődő, eszmélkedő életre. (Ördögien végrehajtott történelmi lecke volt ez!)

S mostanában, különösen az elmúlt három év Ágh-versesköteteit forgatva, számomra kétségkívül világgossá lett, hogy így kellett történnie a folytatásnak. Meg kellett élnie a nyolc évtizedet ennek a költőnek, életútjának lassított filmszerű emelkedését a mélyből a magasba. Mert semmi kétség: senki más kortársában nem értek így művekké elmúlt fél évszázadunk jelentőségteles pillanatai. És azt gondolom, ha van

írónk, aki felismerte, hogy milyen lelki felszabadulást és megújulást hozhat a művésznek a rendszerváltás érdes, de tisztább levegője, szegény szabadsága, Ágh István az. Ő tudta, negyedszázada tudja, hogy mi minden az, ami évtizedekig kimondhatatlan maradt, és amit a lélek és a nemzet felszabadításához ki kell mondanunk. Nemcsak 1956. október 25-ét, hanem annyi más mindennapos kis halált – és annyi nagyobb és kisebb győzelmet is.

A művektől nem lehet elvonatkoztatni – azokról később szövegek részletesen, mert hiszen a költő gondolkodásának a vers, a nyelv a foglalatja. De mégis, külön is meg kell említenem az idős Ágh aszúvá érett, különleges gondolatiságát. Mert ez az egész élményköteg, a mi történelmi élményeinké, egy olyan, magasabb rendű átélt intellektualitás síkjára emelkedik Ágh István kései könyveiben, amelyre nem látok más példát. Spiritualitássá lesz, egy nagyobb tudássá, valódi apoteózissá.

*

Valóban, az égi hatalmakon kívül ki adott volna még hatvan évet az ifjú Ágh Istvánnak? Vagy akár öt évvel később, tízzel, volt-e vajon bárki józanul ítélő tanúja fiatal éveinek, aki tett volna fél évszázad esélyt a sorsára? Úgy hozta az élet, hogy bizonyos közelségben éltünk évtizedeken át, ő meg én, de ebből nem lett barátság, csak valamiféle tudás egymásról a szemünk szegletében, a látómező egy távolibb körén. Ahogy ez már lenni szokott a művészet nagy, városi tenyészetében, ahogy az történt a Kádár-korszak évtizedeinek nagy marginális hálózatában is, ahol százak és ezrek forogtunk-nyüzsögtünk-kapcsolódtunk, diskuráltunk-buliztunk-terveztünk és akcióztunk, egymást metsző, egymásba nyíló nagy körökben. A túrt és a tiltott gondolkodás és alkotás köreiben, amelyeknek egyetlen létparancsa az volt, hogy nem veszünk részt a kultúra hivatalos életében. Ebben a közegben megfordult minden lényeges gondolat, amelyet a világban akkor kitaláltak, de ebben a közegben el is lehetett kallódni, és bele lehetett halni a tehetetlenségbe és a megvalósítás politikai tilalmaiba, az önpusztítás megannyi lassú és gyors módszerével, amelyekről bőven írt újabban Ágh István is, s amelyek elvesztő fuvallatai őt magát is megérintették.

Ágh István körei az Eötvös Kollégium hozzá hasonló, a pesti hontalanságba számkivetett vidéki tehetőségeitől és Fodor András „szalonjától” Erdély Miklós

nagy és messze szétfutó avantgárd köréig terjedtek. Neves idősebb barátok körében forgott, bátyja nemzedékéből: Kondor Béla, a novellista Szabó István, Juhász Ferenc napjainak volt tanúja. Az én világom Bódy Gábor és Oláh Jánosék köreitől, Czákó és Kovács Laci futballkompániáján át, Csoóri folytonos konspirációban forrongó hadáig terjedt, majd a Mozgó Világ, s a nyolcvanas években Endreffy Zoltán és a „Dunások” hálózatában forogtam, meg az Újhold Évkönyvek aurájában. Ágh István első házasságával sógora lett Konrád Györgynek, én valamivel később összejártam Konráddal és Eörsi Istvánnal is. És volt közelebbi kapcsom is Ágh Istvánnal. Ő szívbeli jó barátja volt szobrász-ötvös Laci öcsémnek – én pedig a kölcsönös szeretet viszonyába kerültem Ágh bátyjával, Nagy Lászlóval a hetvenes években, együtt fordítva vele angolból és angolra verseket, az övét is. Úgy bánt velem Nagy Laci, mintha korban és tehetségben egyenlők volnánk – a lelki nemesség jellemző, páratlan gesztusával.

Találkozhattak volna tehát útjaink Ágh Istvánnal, de nem így történt. Pedig tudtam, tudom, összekötött bennünket, Ágh Istvánt és engem, egy különös költői erkölcs láthatatlan köteléke is. Sorshelyzetünk – az, hogy nagy, kiforrott alkotók családi árnyékából kellett kilépnünk. És felismertem, hogy sorstársamként Ágh István is szerencsés ösztönnel hallotta meg a belső parancsot, hogy csak egyetlen utat követhet életében az ilyen költő. Úgy maradni meg hüen a családi szellemhez – én Kodolányi Jánoséhoz és Illyés Gyuláéhoz, ő Nagy Lászlóéhoz –, hogy semmit, de semmit nem veszünk át az ő nyelvi gesztusaikból, témáikból, attitűdjeikből, mert akkor elkallódunk. Csak egy bizonyosságunk volt: hogy a belső hangra és legsajátabb vonzódásainkra figyelve kell elindulnunk a magunk hetyke, de szívszorítóan magányos költői útján. Így kell legyen, mert ez a kozmosz és a gének törvénye. S emiatt majd olykor óriási kanyarodásokat teszünk, járatlan mellékösvényeket követünk.

Noha értettem mozgatórugóit, Ágh István számomra zártabb képlet maradt, s e képletnek a szerkezetét csak lassan ismertem fel. Becsültem korai verseinek egyéni ízeit, még fordítottam is belőlük angolra 1972–73-ban. De ez sem hozott köztünk közelséget. S miután az ELTE bölcsészkarának egyik fura ura, Király István, egyetemista pályám váltóit a magyar szakról más irányba állította 1963-ban, örökre megszabadultam attól a kényszertől, hogy a szakmai tájékozottság parancsát követve olvassak magyar verset. Óvó sor-

som becsukta előttem az ideológiai megaláztatások csapdájának ajtaját – s mint „egyszakosnak”, határtalanra nyitotta előttem az angolszász szellemi világ, a szabad gondolatok és a nagy Tradíció kapuját.

Az élő magyar irodalom nekem attól fogva pusztán a barátaim – nem oly szűk – körét jelentette, meg azokat, akiknek műve hirtelen, robbanásszerűen megbabonázott. Egyszer a szívem és az ösztöneim vezettek olvasásomban – ahogy annak lennie kell egy költő esetében, aki nem céhbéli irodalomtörténész. De nem kérdéses az sem, hogy vakon, vakvéletlenből, gyakran elmentem így fontos költők és versek mellett is az évek során, vagy csak késve érkeztem el hozzájuk.

Így jártam Ágh Istvánnal is. De járhattak így vele bizonyára többen mások is. Miközben lassan és biztosan emelkedett csillaga, hányan sejtettük, hogy milyen életre szóló programot őriz magában óvón ez a talányos és nyugodt hallgatagsággal viselkedő ember, aki átszűrte magán ifjúsága évtizedei alatt az említett arcok és gondolatok egész kavalkádját, s átszítálta magában a művészi megvalósítás ezer lehetőségének csak öbenne kihajtó magjait? Hányan sejtették, hogy egy hosszútávú futó zsenije rejtőzik megtévesztően rezzenéstelen holdvilágarca mögött, egy prózaíró távolságtartó önvédelmi ösztöne, egy stratégia tehetsége az idők megérésének kivására?

*

Nem kérdéses, hogy génjeinkből s a korai hatásokból kibontakozó személyiségünkben dől el, hogy melyik művészi formának leszünk művelői. Lelki alkat, szemlélet, energetika, tempóérzék – ezeken múlik szinte minden. Ágh István lelki alkata határeset – vagy inkább egybeforrt kettősség vezérli. Líraian lobbanékony, de belül igen higgadt érzékenysége, képessége a kivárára, egy útiterv biztos sejtelme a sok esetlegességen át – a prózaíróra is vall. S noha, aki verset ír, az mind költőnek vallja magát elsősorban, mert versíróként élheti át a legintenzívebben a Múzsza varázsos szerelmét, Ágh István életművében a prózának köztudomásúan nagy szerep jutott, legjobb esszéi pedig, a *Szavak honvágya* című 2013-os kötetben, remeklések, a költői intuíció és a mester-tapasztalat remeklései. Példának álljon itt három mondat az *Ady Endre lovai* című kisesszéiből: „láthatatlanul is igazi lovak röpitik a szánt a *Krisztus-kereszt az erdőn* gyermekkoromig visszanyúló szeretetében [...] Ady izgalmasabb harmóniába vitt, a havas-babonás erdei úton a mindenütt jelenlévő Istennel szembesített [...] Nem

is a szán, a lovak repülnek velük, miként az Idő, hanem magukban élik át az időt, mint az apa-, fiú-, Isten-viszony drámáját.” Nem csoda hát, hogy Ágh legkiválóbb versciklusaiban is ott él a prózaíró tehetsége a részletek éles rögzítésére, a reflexivitás és a kettős látás ironiája.

2005-ös, három ciklusból álló könyvében, amely *A megtalált időből* címet viseli, hatvan tizennyolc soros jambikus vers teremt ritka egységet. Ágh a versekben bravúrosan érett művészettel idézi meg egy élet látomás-sűrűsödéseit a születéstől a felnőttkorig, s meg-megjelenik benne olykor a ma oly korszerűnek számító, említett kettős látás, az idő disszonanciái az emlékezésben. Szabó Lőrinc *Tücsökzenéjének* inspirációját e ciklusban az említett forma is jelzi – mégis, valami újat tesz hozzá Ágh István ehhez a nagy hagyományhoz: mint mindig, a maga személyiségét. Szabó Lőrinc a varázs emlékeit mindig átszűrő szkeptikus racionalizmusán – Ágh István viszont a disszonanciák ellenére sem tagadja meg a látomások erejét és szétboncolhatatlan valódiságát. Az ő gondolatai a belső valóságról finomabbak, árnyaltabbak és bonyolultabbak a Szabó Lőrincéinél, és méltóan sokszólamú nyelven szólalnak meg. Például az *Időtlen mályva*, az anya és a csecsemő duál-uniójáról: „tétova illat csupán, illó fények, / bújócskái az áldott békességnek, / nincs eseménye, tárgya, szép csodában / rejlő talányos magábanvalóság / föloldódása egymás mivoltában”.

A nő ölének megtalált fényességéről a *Napimádban*: „s akkor a néma rózsa éjszakája, / ahogy helyette behúnyt szemmel érzek, / döbentett rá, a mélység vajúdása / veti a világra ezt a fényességet”.

S példának végül egy elmúlt szerelem emlékének fájdalma a *Még egyszer*-ben: „tehát, ha épp ő közeledne szemben / valahonnan valahová a téren, / elröstellném magam és kérdezetlen / mennék tovább, nehogy egymásban lássuk / megszégyenítő mássá válásunk.”

*

Ezt a könyvet, mint a következő hármát is, gyönyörű gobelinek és festett textilek vörös-kékes-zöldes árnyalatú rajzolataiba kötve kapjuk kézbe: Ágh feleségének, Széles Juditnak műveiből kivágottnak ezek.

Mi sem jellemzi jobban Ágh István tudatos haladását az életpályán, mint hogy a 2015-ös kötet, a *Válasz hazulról*, a kilenc évvel azelőtti remektől gyökeresen különbözik, gondolatiságában és formáiban,

de olykor még versnyelvezetének izomrendszerében is. Nem kérdés, hogy a kilenc év alatt költőnk még magasabbra lépett azon az úton, amelyet Carl Gustav Jung individuációnak nevez, s egyben a lélek földi pályájának csúcspontjára jelöl meg, amely az öregkorban tetőzik, személyes teljességünk megértésével és elfogadásával. E könyvet viszont szervesen folytatta, a következő kötet, a 2017-es *Elvarázsolt ének*, s a két könyvet méltán tárgyalhatjuk együtt, mint a mai magyar költészetben páratlan spirituális érettség dokumentumát, amely, úgy érzem, a költőnek, de olvasóinak is egy nehéz út katarziszt hozza meg, magasrendű örömet, boldogságot.

A 2015-ös könyv első versének, az *Ellenstrófáknak Előhangja* még egy régebből ismert Ágh-hangot szólaltat meg: „Vér van a vers anyagában, / könny és füstszag és üszög, / amivel az elmúlt század / egyik túlélője által / utódjának átköszön.”

Majd így folytatja: „verseim is roskadoznak, / pedig létem isteni / ihletésű mása voltak, / melyben örök pillanatnak / látszottak esztendeim.”

Íme a múlt elvesztésének örök témája – évezredek költői hagyományának szellemében, s a fájdalom és a nosztalgia forrásait, jól tudjuk, itt nemcsak az elmúlt, a múltó idő jelenti, hanem a XX. század Ágh által átélt magyar történelme, a vér, a könny, a füstszag és az üszög. Iszkáz és a magyar falu elpusztítása a kommunista „modernizációban”, a levert forradalom és az ellenállók harca, a megtorlás, amelyek nyomán égő házak, tankok és hullák üszögfelhője terjeng.

És a költő vesztésre álló életstratégiája is megjelenik a második idézett strófában, amely gyermekkorának lét-ittasultságából táplálkozott annyi éven át, „örök pillanatnak” látszóan, de most íme roskadozni látszanak e létittasultság isteni ihletésű versei is.

Azonban hamarosan, már a könyv elején egy új hang is felbukkan: „A gyönyörű szép múlt biztosan megújul, / mert képzelet rendezi”. És a 2017-es kötetben olvassuk: „a remény annál erősebb, / minél mélyebbről merített.”

A döntő fordulatot a *képzelet* szerepe hozza Ágh gondolkodásában – mint a szellem legfontosabb funkciója, amely átveszi az eddig uralkodó, és megváltást nem hozó *emlékezés* helyét. Ez a gondolat ősi patinájú, Platontól Shakespeare-en át a romantikusokig, s néhány nagy misztikus modernig húzódik íve. Az emlékezet a képzeletbe olvad, múlt és jövő mind jelen. A képzelet elmerül a kozmosz örök szépségében: „Én mégis utaztam a Vénusz csillagon, / ahogy

repülni szoktam, / néhány perc telével, pár ezer méterrel / a földtől távolodva, / a felhők túlfelén láttam, a verőfény / alig fér az égboltra.”

És kicsivel később ugyanebben, a Balassi Bálint emlékének ajánlott versben, a következő strófát olvashatjuk: „Szentlélek Ūristen, amikor lángnyelvet / lobbantott fejünk fölé, / dicsőítésén túl akarta, osztozunk / a teremtés örömén, / mert szerelem nélkül szívünk élve kihűl, / ölünk tüze ördögé” (*Farsangi pünkösddőlés*).

Majd Ágh oda jut el a könyvben, hogy a *képzelt* a való, benne eltűnik, érvényét veszti az idő. Családjá, felmenői két nemzedéke körében ül a képzeletben, egy másik nagy meditatív versében nagy lakomán (*Túlvilági találkozások*), s ott vannak körülötte a fiatalok is, a jövő, s mindez egyazon jelenben. Sőt, „a törzs harminc nemzedéke”. S ha nem is írható meg e jelenet másképp, mint némi szkeptikus, bájos humorral, az élmény valóságos.

Mindez valami nagy elengedettség, lazaság légkörében jelenik meg a két új kötetben. A szemlélődés, a kontempláció gyönyörűsége veszi át most a vezérszót Ágh lelki életében. S noha a létittasultság visszaszerzése, a világ részleteiben, magában az élemben való boldog elmerülés mindig ott volt Ágh törekvéseiben, de eddig mindig le-legyűrte a szorongás, a napi élet árnyékai, présükbe kényszerítve valahogy a verseket is, héphaisztoszi kovácsmutatványokra. Most, ezen az életállomáson felbukkan egy új Ágh-strófa is az előbb idézett, áttetszően egyszerű strófák mellett: 15-16 szótagos, nyolcsoros párrímes sorokból áll, s benne a próza s a látszólagos prózaiság és esszéesség a végletekig lazítható, beléje foglalva mai életünk triviális tartozékait és gondolatait is, ha kell.

Ebben a formában tudja Ágh megírni magát az ellazult kontempláció lelkiállapotát is a *Válasz hazulról* című kötetben: „filmszalagra kívánczozó a póz, ahogy hanyatt vetem / magam, az őszi alkonyat fűvén hagyott ülőhelyen, / a támlán elnyúló karom idéz bár megfeszítettést, / olyan boldog a pillanat, mint az életre ébredés, / pedig semmi sem változott, csak az lett, ami igazán” (*Megragadt pillanatok*).

Ahogy Ágh mondja, „semmi sem változott” – csak éppen öbenne, odabenn. Ezekben a könyvekben kinyújtóztatja magát padokon és fűben, kinyújtózik

az új versformában, amelyben bármi elmondható, a műgond és a prozódia olykori szorongattatásától megszabadulva, mégis mester-szinten. A költő leg-sajátabb, ősi állapotában, a kihegyezetlen és mégis mindent magába foglaló szemlélődésben, a révülésben, a termékeny semmittevésben. Ezt az új spirituális állapotot, az ellazulást a képzelet és az álmok teljességében olyan szépséggel bontakoztatja ki az *Elvarázsolt ének* egy hajnali ébredés-versében, hogy érdemes hosszabban idézni itt: „ó micsoda dallam, / ami hozzám térült? / Jaj kinek a hangja / szól valaki nélkül? // A szerelem árad, / mintha elég lenne / húrjának izzása / egész életemre, // vagy talán a drága / szál már elpattant rég, / csupán hanghulláma / folytatja a zengést, // míg otthon az ágyon / ki s betakarózza, / félig elvarázsolt, / s félig-meddig józan // éltem át a reggelt, / s képzeltem szobámat, / hasonló helyzetben, / Platón barlangjának” (*Valóságos látszat*).

Íme: felbukkan a vers végén Platón – helyben vagyunk!

Az új hosszúsoros versforma, mint említettem, nagy lehetőségeket tár fel. Ágh István ezen a magaslaton most közvetlen, szinte szenttelenül monumentális keménységgel ír a közelmúlt fájó, kimondatlan sebeiről is. Arról, hogy a gyűlölködők hogyan vették el tőlünk a rendszerváltozás tiszta örömét. Hogyan él s működik tovább ugyanazokkal a beidegződésekkel, ugyanazokkal a mételyező módszerekkel az egykori hálózatok egy-egy intakt módon itt maradt töredéke. Szendrő várának romjainál pedig felmerül benne a múlt réme: hogyan tette tönkre a nagy középkori Magyarországot végleg és szinte helyrehozhatatlanul az iszlám áradata a XVI. században – s fél, hogy tőle most sem várhatunk jobbat.

Áttekintve ezt a kései, de nem megkésett érést, eltűnődünk: milyen genetikus ajándék, milyen elrendelés adta Ágh Istvánnak születési ajándékkul azt az idegrendszert, az a létittasultságot és gyönyörködést az élet apró adományaiban, a fény felé törekvésnek azt a szívósságát, amely megtartotta s vitte őt előre nyolc évtizeden át, hogy krónikása és képzeleti megörzője legyen elhullt társai művének, törékeny mosolyának is – a Bella Istvánoknak, Utassy Józsefeknek s annyi más sorstársuknak, a vidéki Magyarországra mért korszakos pusztítás áldozatainak.